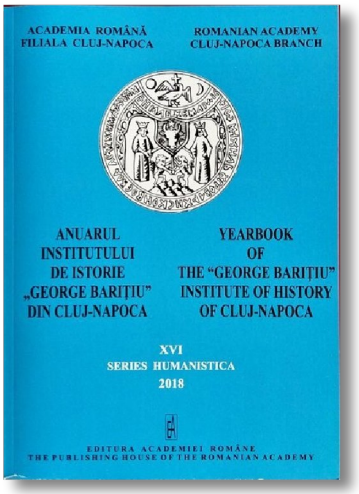

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Concepții actuale asupra modernității

Ionuț Isac

How to cite this article:
Isac, Ionuț (2018) *Concepții actuale asupra modernității*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 16, pp. 223–232. DOI: 10.5281/zenodo.22966721

© 2018: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

OPINII ŞI DEZBATERI

CONCEPȚII ACTUALE ASUPRA MODERNITĂȚII

Ionuț Isac

Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *NOWADAYS VIEWS ON MODERNITY. The emergence of the modern socio-cultural paradigm in Western Europe has generated over time countless debates related to its genesis, and way of development, as well as to its relationships with other areas of the world. But, regardless of the perspective one would accept and embrace, there is one thing that remains beyond discussion: the contemporary literature is abundant in reflections dedicated to Modernity – a true source of theoretical and practical inspiration everywhere in the world. We discuss beneath some of the ideas contained in one recent work, signed by Professor Constantin Schifirneț, dedicated to the aforementioned subject, and bearing the title Tendential Modernity. Reflections about modern evolution of society. The concept of "tendential Modernity", in its primordial meaning given by C. Schifirneț, holds the central place inside of the book's approach; as the author posits, the term "tendential modernity" refers to the actions and ideas of modernization that remain partial and not finalized. These are specific to the countries that entered later in the process of modernization. Nonetheless, there is another meaning of the concept of "tendential Modernity", used by the author, which applies to developed countries of Western Europe and USA, where modernity appeared and developed organically (i.e. a critical analysis of modernity from inside, by the means of "reflexive modernity"). As it deals with our changing and unpredictable world, the estimations and conclusions of the book suggest that the issues of Modernity will continue to inspire reflections and animate debates.*

Keywords: *tendential Modernity, organic/mechanic Modernity, modernization, evolution of society, progress, anti-Modernity, utopia*

Emergența paradigmei politice, economice şi culturale a modernității în Occidentul Europei a suscitat de-a lungul timpului numeroase dezbateri teoretico-metodologice în legătură cu cauzele/geneza, modul dezvoltării şi consolidării lumii moderne, a relațiilor acesteia cu alte părți sau zone ale lumii în genere, perspectivele sale de evoluție ş.a.m.d. Oricum am privi lucrurile, indiferent de unghiul sau perspectiva abordării, întreaga literatură a ştiințelor umaniste, mai ales pe linia ei sociologică, politologică, antropologică, filosofică, abundă de analize şi reflecții pe

tema *modernității* – veritabilă sursă de atracție şi inspirație oriunde în lume, atât pe plan teoretic, cât şi practic. Un criteriu important, invocat sau presupus în orice cercetare dedicată stadiului de dezvoltare a unei țări, este cel al gradului de modernizare la care a ajuns respectiva țară, compatibilitatea structurilor şi standardelor statal-instituționale ale acesteia cu cele din țările (re)cunoscute pentru nivelul lor înalt de modernizare/modernitate. Din acest punct de vedere (şi nu numai) se deschid întrebări precum următoarele. Există o singură modernitate/un singur tip de modernitate sau sunt posibile mai multe? Poate fi „preluată" ca atare modernitatea de sorginte occidentală, de către țări şi regiuni care ajung mai târziu la stadiul de dezvoltare modernă? Cum se explică diferențele şi discrepanțele, uneori enorme, existente între țări, zone şi regiuni diverse ale planetei, care sunt, toate – cel puțin la nivel declarativ – angajate pe calea modernizării şi modernității?

Analizele dedicate modernității sunt importante şi relevante în mod deosebit pentru țara noastră. Societatea românească a ultimelor decenii a avut şi are aşteptări mari de la elitele sale politice, financiare şi culturale, din partea profesioniştilor învățământului şi cercetării ştiințifice, a personalităților sferei publice şi sferei private. În ce măsură au reuşit toți aceştia să ducă România mai departe decât au reuşit antecesorii lor, să propulseze națiunea în sensul realizării potențialului său ori mai curând să o împiedice să propăşească aşa cum au visat înaintaşii – iată probleme incitante şi deschise, care invită la dezbateri pertinente şi prospectări de soluții inedite.

Una dintre cele mai convingătoare lucrări publicate în ultimii ani, aptă să rețină de la primele pagini atenția asupra subiectului enunțat, este cartea semnată de prof. C. Schifirneț, intitulată *Modernitatea tendențială* (Schifirneț, 2016). Cel puțin trei motive ne îndeamnă să facem această afirmație, întrucât lucrarea:

- inventariază analitic-critic o întreagă literatură de specialitate străină dedicată dezbaterilor despre geneza şi evoluția modernității;
- emite ipoteze despre modernitate şi le discută critic, conectându-le cu punctele de vedere teoretice influente la ora actuală pe plan internațional;
- enunță şi dezvoltă o teorie despre „modernitatea tendențială", cu nuanțe personale – teorie care înscrie realitatea românească pe planul analizelor şi dezbaterilor specifice, mai ales sub aspectul provocărilor, neîmplinirilor şi deziluziilor pe care societatea autohtonă le-a înregistrat în ultimii 150 de ani, în urma unor eşecuri ale implementării paradigmei moderne la noi în țară.

Pentru discuția de față reținem un set de idei referitoare la specificul modernității occidentale, respectiv la caracteristicile modernității tendențiale, aşa cum reies acestea din paginile lucrării citate, prin comparație cu teme şi teze tratate în literatura contemporană de specialitate.

Apărută în spațiul european sudic, continuată în cel apusean şi nordic, iar ulterior în America de Nord, modernitatea clasică este un produs al *industrializării, raționalizării organizării sociale, constituirii statului național, diferențierii între sfera publică şi cea privată*:

> Modernitatea, în sensul originar al termenului – cel de progres sau evoluție lineară, de înaintare nelimitată pe o direcție prestabilită a dezvoltării de către un anumit actor social –, a apărut în spațiul occidental, și o numim *modernitate clasică* (*occidentală)* […] Modernitatea înseamnă caracterul, însușirea sau proprietatea de a fi modern și cuprinde în sine tendința ei către universalitate și raționalitate [subl. ns. I.I.]. (Schifirneț, 2016, p. 19, 21)

În enumerarea lui A. Giddens (1990, apud Schifirneț, 2016, p. 22) este vorba despre următorii factori: *capitalism, industrialism, control și puterea militară industrializată*. Autori ca A. Giddens (a se vedea mai sus) și P. Wagner (2008, *apud* Schifirneț, 2016, p. 23) subliniază trăsătura sau caracteristica novatoare a modernității – în contrast cu tradiția, care exprimă *trecutul*, modernitatea se îndreaptă spre *viitor*. Asociată revoluțiilor științifică și industrială, modernitatea europeană și nord-americană s-au constituit într-un puternic centru de iradiere la scară mondială, ca *tendențialitate*. Astfel, „Componente ale modernității europene, anume occidentale – progresul și rațiunea, modul de producție capitalist, industrializarea și economia de piață, constituirea statelor naționale și sistemul instituțional birocratic – nu pot fi evitate de nicio societate" (Schifirneț, 2016, p. 27). Rezultă că, într-un fel sau altul, orice țară din lume tinde spre sau cel puțin are în vedere jaloane sau repere importante precum *democrația, capitalismul, parlamentarismul, drepturile omului, bunăstarea, educația/ instruirea, sănătatea* etc., acestea constituind, totodată, criterii în funcție de care este apreciată dezvoltarea unei națiuni.

Preluarea de către alte țări, regiuni, spații geografice a modelului modernității occidentale și adaptarea acestuia la specificul propriu, la culturile și tradițiile locale, constituie marea provocare și, în același timp, enigma expansiunii modernității la scară mondială. Aici pozițiile teoretice se despart și se diversifică în mod considerabil. De pildă, un specialist ca G. Therborn (1995, *apud* Schifirneț, 2016, p. 29) susține existența a patru traiectorii de modernitate (modernitatea europeană; modernitatea din „Lumea Nouă"; modernitatea colonială și modernitatea provenită sau impusă „din exterior", prin subjugarea unor teritorii extra-europene de către puteri europene), în timp ce J. Larraín (2000, *apud* Schifirneț, 2016, p. 29) apreciază că modernitatea s-a afirmat pe căi diferite în zonele mari ale planetei (Asia de Sud-Est, America de Nord, Africa, America Latină). D. Hoffman, Y. Kotsonis *et alia* (2000, apud Schifirneț, 2016, p. 28) dezbat aspecte ale modernității ruse și sovietice, apreciindu-se că socialismul de tip sovietic nu a fost anti-modern, ci a promovat anumite caracteristici ale modernității în detrimentul altora. Tiparul clasic al modernizării socialiste este cel industrial-extensiv, însă nici pașii înainte făcuți de diverse țări în industriile noi, de tehnologie înalt calitativă, nu pot fi neglijați [de exemplu, investițiile din industria electronică și informatică realizate în România, începând cu finele anilor 1960 până la mijlocul anilor 1980, unele aflate la nivel european de vârf pentru epoca respectivă (vezi Guran, 2017, p. 181-196)]. De altfel, relația dintre socialism/comunism și modernitate este una pe cât de ambiguă, pe atât de complexă și incitantă, ea necesitând, considerăm noi, abordări mai numeroase și adâncite, inclusiv din partea cercetătorilor spațiului românesc.

Care au fost bazele sau fundamentele modernității europene originare? Printre elementele civilizației europene care au făcut posibilă modernitatea se numără *moştenirea clasică (greacă, latină, islamică), creştinismul occidental, limbile europene, separarea bisericii de stat, statul de drept; societatea civilă, pluralismul social-politic, individualismul* (Schifirneț, 2016, p. 32, 33). Din ce în ce mai… omis în dezbaterile politice şi civice din Europa de astăzi – cu toate că altădată era socotit ca element indelebil al oricărei discuții serioase despre originea şi evoluția culturii europene –, creştinismul

> […] este descoperit ca un factor de raționalizare în diverse domenii, teoretice şi practice, anticipând o tendință modernă, pentru că în Apus biserica creştină avea libertatea deplină, pe când în Estul Europei acțiunea bisericii creştine era limitată la supraviețuire sau la conservarea poziției sale în societatea dependentă de imperii. Mai mult decât atât, *creştinismul a fost considerat ca un factor cheie în procesul de raționalizare precum şi în dezvoltarea modernă* [subl. ns. I.I.]. (Schifirneț, 2016, p. 35)

Toate acestea fac ca modernitatea europeană să aibă un specific aparte, un caracter unic, să pună sub semnul întrebării orice tentativă de preluare şi adaptare *tale quale* a modernității într-o altă zonă a globului terestru. Este, de altfel, ceea ce se observă în varii zone ale planetei, unde modernitatea (prin modernizare) nu apare drept consecința firească a unor evoluții economice interne, ci este introdusă pe căi politico-juridice, în detrimentul unor clase sociale, al unor categorii largi ale populației, care au de suferit, rămânând excluse de la modernizare, ele fiind, paradoxal, tocmai beneficiarele acesteia!

Dacă definirea ori formularea trăsăturilor fundamentale ale modernității clasice, europene şi americane, nu pare să ridice dificultăți foarte mari, cu totul altfel se arată definirea a ceea ce unii teoreticieni au caracterizat prin conceptul de *modernitate tendențială*. Aici, termenul de „tendință" semnifică non-manifestarea unui fenomen până la capăt, imposibilitatea finalizării evoluției sale (i.e. până la atingerea dezideratului modernității, prin intermediul procesului modernizării). Se produc „neîmplinirea", „amânarea", „zigzagarea tendinței", într-un cuvânt, zădărnicirea procesului, ceea ce solicită noi reluări, ele însele amânate şi deviate ş.a.m.d., pe termen nedefinit. Cel mai specific este, poate, sensul *asimptotic* al temenului „tendențial": ceva care tinde spre un reper, dar nu-l atinge niciodată (Schifirneț, 2016, p. 91). Aceasta este situația societăților non-occidentale care doresc moderni-zarea (şi modernitatea): în pofida strădaniilor (adesea meritorii), în cele din urmă scopul le scapă.

Ca model explicativ al evoluției moderne, modernitatea tendențială

> […] se referă la acțiunile şi ideile de modernizare, acțiuni şi idei care rămân parțiale şi nefinalizate. Ca atare, modernitatea rămâne în mare parte o aspirație, un obiectiv de atins, dar nu pe deplin realizat […] *modernitatea se afirmă ca tendențialitate a unui proces de modernizare* care nu produce transformările profunde în societățile rezistente la schimbare, fiindcă dezvoltarea modernă nu include transformarea lor de ansamblu, ci numai pe nivelurile politic,instituțional şi juridic [subl. ns. I.I.] (Schifirneț, 2016, p. 92).

Ordinea priorităților este alta decât în modernitatea „originară" – şi anume, mai întâi, afirmarea identității naționale, cucerirea independenței de stat/ eliberarea de sub ocupația colonială, implementarea unui sistem politico-juridic modern, iar abia în al doilea rând reformele economico-sociale.

Diferențele temporale şi structurale dintre modernitatea clasică, occidentală, de tip *organic*, apărută ca rezultat al dezvoltării economico-sociale interne, şi modernitatea non-occidentală, „târzie" (în sensul de „ulterioară celei occidentale"), de tip *mimetic-mecanic*, o determină pe aceasta din urmă, în speciile sau variantele sale, la eforturi mari pentru recuperarea decalajelor de dezvoltare – „arderea etapelor", „ruperi de ritm" etc. – uneori încununate de anumite succese, întotdeauna însă parțiale şi cu prețul îndepărtării de scopul inițial. S-a spus că evoluția tendențială este una „probabilistică", întrucât modernitatea nu apare drept o certitudine la toate nivelurile organismului social, ci se manifestă contradictoriu şi inegal (Schifirneț, 2016, p. 93). Modernitatea ca *certitudine* actuală este înlocuită de modernitatea ca *speranță* sau *țel* realizabil cândva, amânarea ei fiind, posibil, una… *sine die*. Realitatea procesului modernizării în țările emergente arată că se perpetuează clivajele dintre modernitatea economică şi cea politică, intelectuală şi culturală, dintre progresul spre modern şi regresul către pre-modern, care amenință mereu să compromită paşii făcuți înainte.

Din aceste rațiuni, considerăm că este utilă invocarea, în discuția despre modernizare, a problematicii mitologiei şi manipulării. Atunci când modernizarea este impusă (şi promovată) politico-ideologic, sunt inevitabil vehiculate clişee cu nuanță vag-afectivă, apte să declanşeze trăiri şi aspirații conforme cu anumite interese. „Ivindu-se acolo unde țesătura socială se rupe sau se desface, miturile politice se arată a fi de o însemnătate crucială în opera de refacere a normalității comportamentale" (Şleahtițchi, 2008, p. 269). Or, modernizarea în zonele emergente implică o ruptură între clase şi categorii sociale, mai precis între cele care o promovează (elitele urbane, intelectualitatea, cu țeluri înnoitoare) şi cele care i se opun (categoriile rurale, tradiționalist-conservatoare); o ruptură care se reface şi se desface periodic, în urma fiecărei etape sau epoci de „implementare" – mai mult sau mai puțin reuşită – a modernității. Proiectul modernizării/modernității dobândeşte în aceste contexte o coloratură mitologică, „zigzagarea" traseului acesteia fiind înfățişată colectivităților umane ca o succesiune necesară de etape în vederea atingerii scopului final (din nefericire, unul tot mai îndepărtat…). Această mitologie a modernizării şi modernității vehiculează credințe sau convingeri subiective simplificate, furnizoare de semnificații pentru indivizi şi mase, în ce priveşte natura, evoluția şi finalitatea „traseului" spre modernitatea „deplină" (eternul ideal). Ca oricare mit politic, şi mitul modernizării îşi stabileşte „referențialul" la intersecția obiectivului cu subiectivul, a realității cu ficțiunea, cu țelul de a modela manifestarea gândirii, sentimentelor şi acțiunilor umane ca şi când realitatea dorită (viitoare) ar exista deja.

Desincronizarea dintre urban şi rural, dintre politic şi economic generează acțiuni manipulatorii, îndreptate spre formarea şi întreținerea unor stări de spirit

favorabile continuării proiectelor de modernizare, aşa cum sunt ele gândite de clasa politică şi elitele intelectuale. În ce priveşte noțiunea de *manipulare*, utilizăm definiția acordată de S. Chelcea (2008), potrivit căruia aceasta este:

> […] *acțiunea de schimbare a opiniilor, atitudinilor şi comportamentelor prin expunerea la mesaje a persoanelor şi grupurilor umane în vederea atingerii unor scopuri dorite de altcineva (persoane sau organizații), fără aplicarea constrângerilor fizice şi fără conştientizarea discrepanței dintre scopurile îndepărtate ale persoanelor şi grupurilor-țintă şi scopurile îndepărtate ale celor care exercită influența* […] Înțelegem prin manipulare comportamentală influențarea subiecților umani (indivizi, grupuri, mulțimi) în vederea realizării unor acțiuni în discordanță cu propriile scopuri, fără ca aceştia – subiecții umani – să conştientizeze discrepanța dintre propriile scopuri şi scopurile îndepărtate ale celor care îi influențează [subl. aut.]. (p. 20, 21)

Un exemplu la îndemână este acela al situației în care factorii politici de decizie dintr-o țară emergentă spre modernizare, mizând pe lipsa de informare a cetățenilor pe indiferența populației şi pe capacitatea acesteia de a se lăsa sugestionată prin comunicate atrăgătoare, formulate abil, adoptă legi, normative, implementează structuri instituționale ori achiziționează produse, tehnologii de fabricație, patente etc., care au fost deja abandonate ca ineficiente sau/şi periculoase în țara sau țările de origine. Avantajele de moment obținute de promotorii acestora (de exemplu, costuri reduse, comisioane şi profituri temporare substanțiale, succes de imagine publică) sunt net dezechilibrate prin dezavantajele pe termen lung provocate unor largi segmente de populație (de exemplu, impact negativ asupra sănătății şi mediului ambiant, haos legislativ şi social).

Ar fi, însă, unilateral să se creadă că aceste probleme se manifestă doar în afara Occidentului; conform unor puncte de vedere competente, modernitatea se afirmă ca tendențialitate chiar în țările dezvoltate: „Habermas subliniază că această criză a modernității nu se află în modernitate, ci în eşecul de a dezvolta şi instituționaliza toate dimensiunile modernității într-un mod echilibrat. Aşadar, excesele unor efecte ale modernității au făcut din ea un proiect neterminat" (Schifirneț, 2016, p. 97). Corespunzător, criticile aduse insuficiențelor proiectului modernității vizează cel puțin două mari realități: una este aceea a modernității investigate critic „din interior" (spațiul occidental); cealaltă reprezintă zona modernității cercetate critic „din exterior" (spațiul non-occidental), acolo unde se tinde a fi incorect/incomplet preluată. Peste tot însă modernitatea apare a fi una „problematică" [vezi, de exemplu, Beck, Bonss & Lau (2003, *apud* Schifirneț, 2016, p. 58)]; ea nu este unică, singulară, ci se vorbeşte despre „un mozaic de modernități", în contextul în care

> […] *tendința* reprezintă o evoluție a normelor şi principiilor care orientează procesul de modernizare şi modernitate, iar *tendențialitatea* exprimă atributul intrinsec, însuşirea naturală a acestui proces de a urma (încorpora, atinge, respecta) un anume sistem de norme şi principii definitorii pentru modernitatea unei societăți la un moment dat. (Schifirneț, 2016, p. 101)

Modernitatea tendențială poartă cu sine hiatusurile unor încercări *sui-generis* de imitare a sistemului juridic şi instituțional occidental, însă fără proiectul cunoaşterii şi evaluării critice a situațiilor specifice din societățile de baştină. În

consecință, apare şi se adânceşte prăpastia dintre *starea de drept* a modernității (apariția ei organică în Occident) şi *starea de fapt* (adoptarea ei mecanică în alte zone ale lumii): „Modernitatea este doar o tendință şi nu un proces cu finalitate clară în societățile în care dezvoltarea socială are loc prin saltul brusc dintr-o stare socială în alta şi nu ca o continuitate în toate componentele unei societăți" (Schifirneț, 2016, p. 104). Defazajul dintre politic şi economic face să se păstreze şi să se adâncească disparitățile dintre oraş şi sat, dintre clasele urbane şi cele rurale, cu alte cuvinte, dintre susținătorii modernității şi opozanții ori nehotărâții acesteia. Dacă „modernizarea de sus" reprezintă un mijloc de asumare de către clasele înalte a statutului şi rolului social occidental, a cosmopolitismului, „anti-modernizarea de jos" este semnul negării acestora prin rezistența grupurilor marginalizate față de modernizare, asociate dorinței de perpetuare a autohtonismului, a culturii tradiționale. În spațiile dominate de modernitatea tendențială, *cultura* substituie forța economică, iar *intelectualii* îi substituie pe agenții economico-sociali ai schimbării.

Foarte importantă, de asemenea, este distincția dintre *modernizare* şi *modernitate*:

> Modernizarea a cuprins întreaga lume, dar modernitatea există ca procesualitate în oricare dintre spațiile în care se manifestă […] Modernitatea este un standard (este adevărat, unul dinamic), care reprezintă un scop. Modernizarea este procesul prin care se realizează acel scop. Modernitatea este un efect al modernizării. Nu există modernitate fără modernizare. (Schifirneț, 2016, p. 156)

În ce priveşte conceptul de modernitate tendențială, acesta vizează şi realități din statele cu modernitate bine structurată, întrucât evoluția modernității nu este încheiată şi e supusă dezbaterilor în cadrul aşa-numitei „modernități reflexive" sau celei de „a doua modernități".

Este demn de reținut aici că există elemente care nu intră într-un „canon universal al modernității", ci sunt diferite de la o țară la alta şi de la o zonă geografică (regiune) la alta. De exemplu, în zonele non-occidentale,

> Datorită faptului că modernitatea este doar o tendință, societatea cunoaşte o succesiune neîntreruptă de tranziții rapide, niciuna încheiată prin atingerea scopului pentru care a fost provocată. Conceptul de modernitate tendențială acoperă o realitate dinamică ale cărei început şi sfârşit sunt greu de identificat. Spre deosebire de societățile cu o modernitate bine structurată, având o bază economică solidă, eficientă şi productivă, în societatea caracterizată prin modernitate tendențială, modernizările constau în tendințe ale evoluției moderne nefinalizate. (Schifirneț, 2016, p. 158)

Este greu de văzut cum ar putea fi altfel, din moment ce, în zonele non-occidentale, instituțiile preluate sau imitate din Occident nu funcționează în contexte şi condiții economico-sociale identice. Acolo, asistăm la o schimbare „de sus în jos", în care o minoritate educată în spiritul modernității se străduieşte să inducă schimbarea unei majorități needucate în acest sens (sau chiar în niciun sens!), indiferentă sau ostilă schimbării. În locul burgheziei din Occident, „motorul" progresului este reprezentat în spațiile non-occidentale de intelec-tualitatea umanistă. Adică, un proces de genul: elite *versus* mase, fără sorți de izbândă pe termen mediu şi lung, dat fiind că problema angajării cu succes a comunităților în procesele de

modernizare necesită un context adecvat, care să determine dezvoltarea durabilă pentru toți indivizii şi toate colectivitățile, nicidecum doar o minoritate intelectuală care să depună eforturi pe cont propriu pentru schimbarea societății în ansamblu (sarcină donquijotesc-utopică, demnă mai curând de un roman de ficțiune).

Inadvertența dintre cele două tipuri de modernitate se vădeşte, probabil, cel mai bine, atunci când se ia spre analiză rolul *statului*, acesta având tendința de a se reduce la nivelul spațiului modernității „originare" şi fiind considerabil mai extins în celelalte spații, reglate de modernitatea tendențială:

> În modernitatea structurată influența statului asupra societății este limitată, fiind mai mult un instrument de susținere a societății. În societățile cu fundamente economice şi materiale insuficient dezvoltate decisiv rămâne rolul statului în producerea modernității. Modernitatea tendențială apare din contradicția dintre statul de drept şi constrângerile sociale pentru ființarea statului. (Schifirneț, 2016, p. 162)

Modernitatea tendențială din Occident este reflexivă, țintind spre norme şi principii noi ale modernității, care să le depăşească critic pe cele anterioare, în timp ce modernitatea tendențială din alte zone ale lumii este una care tinde spre dobândirea principiilor şi normelor modernității clasice depline.

În fața acestei arii problematice sunt posibile mai multe atitudini, dintre care le inventariem pe următoarele trei:

1. Prima este aceea a proiecției ideal-contemplative, caracteristică specialistului deprins cu frecventarea marilor filosofii ale trecutului, căruia modernitatea lumii actuale îi poate apărea în forme înşelătoare şi paradoxale. Mai întâi, dacă ne gândim la Platon, am putea spune că, în diversele spații ale planetei, variantele modernității reprezintă nişte cópii degradate ale Ideii sau Formei de Modernitate cunoscută în Occidentul european şi american, cetățenii non-occidentali putând spera să aibă, din când în când, fericirea „contemplării" acesteia, cu ocazia unor vizite/ excursii, sejururi de studii, deschideri de afaceri sau, pe termen mai lung, în cazul stabilirii în Occident prin ocuparea unui loc de muncă, obținerea cetățeniei, căsătorie etc. Apoi, avându-l în vedere pe Kant, am spune că în Estul Europei (şi aiurea), se poate cunoaşte doar modernitatea aşa cum apare, însă nu aşa cum este ea în sine. Modernitatea originară, primordială şi-ar păstra inefabilul unui „lucru" inaccesibil, care ni se închide cu atât mai mult cu cât ne străduim mai puternic a-l pătrunde cu mintea şi experiența noastră. La limită, această atitudine se închide într-un idealism sceptic şi steril.

2. Cea de a doua reacție apare în mințile oamenilor care au cunoscut şi trăit experiența regimului socialist/comunist. Acest regim politic s-a caracterizat pe parcursul dominației lui printr-o tot mai accentuată derivă spre imaginar, cu atât mai puternică cu cât mersul lucrurilor se situa mai departe de predicțiile teoretice ale clasicilor marxism-leninismului, în pofida ajustărilor periodice produse prin „dezvoltarea creatoare" a moştenirii acestora. Proiectul modernizării/modernității tendențiale amânate, sinuoase, incerte etc. din țările emergente seamănă întrucâtva cu proiectul de odinioară al edificării socialismului. Condusă defectuos, modernizarea riscă să provoace în timp dezordine, haos şi seisme sociale crescânde, precum

şi fracturi ori alienare socială, pe măsură ce indivizii, tot mai dezamăgiți de eşecul practic al acestuia (i.e. incapacitatea conducerii politico-administrative de realizare concretă a măsurilor de modernizare economico-socială promise), se vor refugia într-un imaginar tot mai desprins de realitate, pentru a face față din punct de vedere psiho-moral situației fără ieşire a existenței într-o lume „nouă", care însă nu are nevoie de ei (de exemplu, consumul de droguri/substanțe halucinogene şi alte derivate de consum ale „societății bunăstării", plonjarea în ideologii-surogat, revolute, capabile să creeze reprezentări şi trăiri idealizate ale trecutului, emigrarea în „țările făgăduinței" ş.a.m.d.). Toate acestea stau sub semnul *utopiilor* – fenomene specifice crizelor sociale, respectiv incapacității proiectării raționale a viitorului:

> *Utopia apare astfel ca o viclenie a rațiunii neputincioase, a rațiunii care nu reuşeşte să abdice atunci când realitatea îi refuză soluțiile, proiectele, viziunile construite şi când acțiunea socială scapă controlului său, tinzând mai curând să o infirme decât să o urmeze.* (Stânea, 2008, p. 16-17)

3. A treia reacție, ceva mai lucidă, care pleacă de la observarea unor stări de lucruri/ fapte ale realității amenințătoare, ține de domeniul practic-politic şi civic. Dacă în modernitatea (ori modernitățile) din lumea noastră de azi, modernul coexistă cu pre-modernul, se pune problema cum anume se va manifesta această coexistență în viitorul previzibil, la contactul culturilor din țări diferite ori, dacă preferăm un termen mai dramatic, la „ciocnirea civilizațiilor". Fenomenul maselor de migranți din țările nordului Africii, Orientului Mijlociu şi din țările musulmane cu vechi conflicte militare, civile, religioase etc. ca Irakul, Afganistanul, Siria, Yemenul ş.a. înspre Europa a început să pună sub semnul întrebării reperele fundamentale ale modernismului. Este limpede că aceste populații se află într-o cultură pre-modernă, folosindu-se însă cu abilitate de atributele modernității (mai ales cele tehnologice) pentru a ataca tocmai… fundamentele societăților în care s-au inserat! Dacă statele europene aflate sub incidența maximă a nocivității valurilor migratoare nu vor găsi relativ rapid modalități de oprire a acestor atacuri şi de integrare a imigranților în societate (ori excluderea şi expulzarea lor, dacă este necesar), există riscul ca „modernitatea de tipul doi" să cunoască o rapidă prăbuşire, fără alternative viabile.

În concluzie, modernitatea se dezvăluie a fi nu numai puternică, ci şi fragilă, putând bascula sub loviturile anti-modernității. Am spune, explorând dincolo de litera cărții în discuție, că prezentul ne dezvăluie şi o altă față, îngrijorătoare, chiar terifiantă a societății noastre: existența unei *anti-modernități tendențiale* – ai cărei purtători principali sunt migranții orientali –, capabilă să profite atât de hiatusurile modernității occidentale, structurate, cât şi de cele ale modernității tendențiale de tip răsăritean.

Viitoarea carte, promisă de prof. Schifirneț, despre particularizarea temei modernității tendențiale la specificul țării noastre, ne va oferi, probabil, explicații mai amănunțite. Oricum, un început există deja, dat fiind că, pentru societatea română-nească, autorul a realizat o interesantă analiză a „formelor fără fond", cu concluzia că

> […] Formele fără fond sunt sistemele de legi şi instituţii moderne preluate mecanic de elitele româneşti din societăţile occidentale în scopul accelerării procesului de modernizare a societăţii, fără a fi adaptate la particularităţile istorice, sociale şi culturale ale fondului intern. Din cauza acestui mimetism instituţional, aceste forme sau instituţii moderne nu-şi dovedesc funcţionalitatea în toate componentele societăţii. (Schifirneţ, 2007, p. 205)

BIBLIOGRAFIE

Chelcea, S. (2008). Manipularea comportamentală: delimitări conceptuale. În M. Şleahtiţchi (Ed.), *Manipularea în posttotalitarism* (p. 19-25). Chişinău: Editura Gunivas.

Guran, M. (2017). Începuturile şi dezvoltarea informaticii în România. Contribuţiile acad. Mihai Drăgănescu ca om de ştiinţă şi manager vizionar. În I. Ştefan, N. Rebreanu (coordonatori), *Academicianul Mihai Drăgănescu profesor, om de ştiinţă, filosof, manager şi cetăţean* (p. 181-196). Bucureşti: Editura Agir.

Schifirneţ, C. (2007). *Formele fără fond, un brand românesc*. Bucureşti: Editura Comunicare.ro.

Schifirneţ, C. (2016). *Modernitatea tendenţială. Reflecţii despre evoluţia modernă a societăţii*. Bucureşti: Editura Tritonic.

Stânea, R.-S. (2008). *Raţionalitatea ieşirii din utopie. Efectul tehnicilor de manipulare în comunism.* Alba Iulia: Editura Aeternitas.

Şleahtiţchi, M. (2008). Mitul politic – elementul forte al jocurilor manipulante din posttotalitarism. În M. Şleahtiţchi (Ed.), *Manipularea în posttotalitarism* (p. 256-273). Chişinău: Editura Gunivas.